

บทที่ 3

ผู้หญิงกับกิจกรรมของโครงการเมืองน่าอยู่

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ได้ทำให้แม่ฮ่องสอนประสบกับปัญหาทั้งทางด้าน
สิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้ชาวบ้านในแม่ฮ่องสอนเริ่มรู้สึกถึงความ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไปในเชิงของความอึดอัดใจและไม่พอใจต่อแนวทางการพัฒนาที่ขาดความ
เคารพความเป็นชุมชนท้องถิ่น

ท่ามกลางความอึดอัดไม่พอใจของชาวบ้านในแม่ฮ่องสอน ผู้หญิงแม่ฮ่องสอนที่ได้
ปรับตัวเข้ามาอยู่ในภาคการผลิตสมัยใหม่และดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่เอารับเอาเปรียบก็ได้
ตระหนักถึงปัญหาได้อย่างชัดเจนเช่นเดียวกันกับชาวบ้านโดยทั่วไป แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านแม่
ฮ่องสอนก็ไม่สามารถที่จะสร้างกิจกรรมใดๆมาลดทอนความอึดอัดดังกล่าวได้ จนกระทั่ง การ
เกิดขึ้นของโครงการเมืองน่าอยู่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดที่โครงการเมืองน่าอยู่ได้
สร้างร่วมกับชาวบ้านนั้นได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมากมาย ที่สำคัญที่สุดได้แก่
กิจกรรมได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการให้ความหมายแก่ “ผู้หญิง” “พื้นที่” และ “การ
พัฒนาเมือง”

เพื่อที่จะทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงในการให้ความหมายแก่ “ผู้หญิง” “พื้นที่” และ
“การพัฒนาเมือง”การศึกษาในบทนี้จึงจะขอแบ่งการศึกษาออกเป็นสองประเด็น ได้แก่ การเกิด
กิจกรรมเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีกว่า : โครงการเมืองน่าอยู่ และ บทบาทของผู้หญิงในโครงการเมือง
น่าอยู่

3.1 กิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า : โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่

โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่เป็นโครงการที่ดำเนินงานโดยมูลนิธิชุมชนไท

ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อที่จะดำเนินงานมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนหลายฝ่าย นำไปสู่การปรับเปลี่ยน โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในเมือง ที่ยอมรับการบริหารจัดการเมือง แบบใหม่ที่ทำให้ความสำคัญกับประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการเมืองร่วมกันไม่ใช่เป็นภาระของ หน่วยงานรัฐแต่เพียงอย่างเดียว มีพื้นที่การดำเนินงานใน 47 เทศบาล ทั่วทุกภาคของประเทศ

ดังนั้นการทำงานในพื้นที่ 47 เมือง จึงทำให้เกิดประเด็นการทำงานที่มีประเด็นที่ หลากหลายเช่น การจัดการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ที่เป็นสมบัติสาธารณะของเมืองเช่น แม่น้ำ ลำ คลอง ลำห้วย หนองน้ำ การจัดการขยะ น้ำเสีย การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมควบคู่กับการฟื้นฟู ประวัติศาสตร์ชุมชนและท้องถิ่น การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและที่ดิน การจัดการหลักสูตรการศึกษา ร่วมกับชุมชนท้องถิ่น

การทำงานในประเด็นที่มีความหลากหลายเหล่านี้ได้ทำให้เกิดการสร้างพื้นที่ของการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการทำงานและแนวทางในการแก้ปัญหาให้กับชุมชนอย่างมากมาย โดย ทางโครงการฯ ได้เน้นให้ชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ได้เดินทางศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีความแตกต่างใน บริบททางภูมิณีวัฒนธรรมจึงเท่ากับเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในเรื่องกิจกรรมของ เมือง การเรียนรู้เรื่องเมืองจึงไม่เคยหยุดนิ่งทั้งนี้เพราะเมืองจะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามสภาพของ สังคมและเศรษฐกิจ (เอกสารการประเมินผลฯ, 2549)

ขณะเดียวกัน กระบวนการการถ่ายทอดความรู้จากเมืองที่มีประสบการณ์และประสบ ความสำเร็จก็ได้สร้างมุมมองใหม่ๆต่อปัญหาเดิม ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์กิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การดูงานจึงเป็นกระบวนการหนึ่งในการต่อยอดสำนึกความเป็นเจ้าของ เพราะการศึกษาดูงานได้ สร้างพื้นที่ในการสนทนาเล่าเรื่อง เป็นกระบวนการของการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมที่มีความ แตกต่าง

การเรียนรู้บนความหลากหลายของวัฒนธรรม เกิดความภาคภูมิใจในการมีส่วนร่วมใน การสร้างพื้นที่เมืองขึ้นมาได้ เป็นการสร้างศักยภาพของการสืบทอดทางความคิดในเรื่องสมบัติ ชุมชนและจินตนาการของชีวิตเมือง เครือข่ายการเรียนรู้จึงไม่หยุดนิ่งและมีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงสำนึกในศักยภาพของกลุ่ม

ความเปลี่ยนแปลงในศักยภาพของกลุ่มเป็นสำนึกของการมีส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ การ เกิดสำนึกที่เป็นสาธารณะจึงเป็นการเกิดภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม

เสมอ นอกจากนี้เวทีประชุมในระดับภาคที่ช่วยเปิดพื้นที่ให้กับเครือข่ายภาวภาคเดียวกัน ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ปัญหา กระบวนการในการทำงานซึ่งเป็นประโยชน์ในการขยายความรู้ และเสริมสร้างกำลังใจในระหว่างกลุ่มที่ทำงานคล้ายกัน ผลที่สำคัญอีกประการคือเป็นการสร้างกระบวนการในการกระตุ้นและตรวจสอบการทำงานซึ่งกันและกันของเครือข่ายสมาชิก

การเลือกกิจกรรมประเด็นปัญหาที่หลากหลายของโครงการฯเมืองนำอยู่นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสภาพปัญหาของเมืองนั้นๆ โดยพิจารณาร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่นั้น การเลือกพื้นที่เมืองหนึ่งเมืองใดก็ไม่ใช่การเลือกโดยปราศจากความเข้าใจ หากแต่เป็นการเลือกพื้นที่ปฏิบัติการบนพื้นฐานของความเข้าใจปัญหาและมองเห็นศักยภาพของชาวบ้านในเมืองที่เลือก

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์ของโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ที่มุ่งให้เกิดรูปธรรม กลไกการทำงาน องค์ความรู้ การวางแผนงานและระบบสนับสนุนการพัฒนาเมือง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างขบวนการ (Movement) ของการพัฒนาเมืองที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในท้องถิ่นและเกิดกลไกการพัฒนาเมืองที่ยั่งยืนจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในเมืองอย่างเป็นองค์รวม จะพบว่าโครงการไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องบทบาทหญิงชายในการพัฒนา บทบาทของผู้หญิงที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องบังเอิญแต่อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดปรากฏการณ์ที่ผู้หญิงมีบทบาทอย่างสูงในการพัฒนาผู้บริหาร โครงการและเจ้าหน้าที่ได้พยายามแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพผู้นำสตรีเพื่อเป็นแนวทางในการทำงานต่อไป

การเลือกพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนนั้นเกิดขึ้นมาจากความเข้าใจในปัญหาและมองเห็นศักยภาพของชาวบ้านแม่ฮ่องสอนจากการทำกิจกรรมก่อนนี้โครงการฯเมืองนำอยู่ โดยเริ่มจากปี 2539 เป็นช่วงเวลาที่องค์กรพัฒนาเอกชนด้านชุมชนเมือง ภายใตโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง เริ่มทำงานในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ด้วยการสนับสนุนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการสำรวจชุมชนเพื่อกำหนดพื้นที่ อาณาบริเวณ ของการเป็นชุมชนของตนเองว่า มีอาณาเขตแค่ไหน อย่างไรก็ตามแม้ว่าการทำงานช่วงแรกยังไม่สามารถเริ่มประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างชัดเจนแต่ก็สามารถเชื่อมโยงพื้นที่ความเป็นเมือง เพื่อสร้างการเรียนรู้ระหว่างชุมชนต่างๆ

ปีพ.ศ. 2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจกับสังคมไทยโดยรวม และผลจากวิกฤตในครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยทั่วไปอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ รัฐบาลจึงหันความสนใจสู่ชุมชนทำให้ชุมชนกลายเป็นศูนย์กลางของแผนการพัฒนาของรัฐ โดยที่รัฐบาลไทยและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ได้ดำเนินการสำรวจผลกระทบจากภาวะวิกฤตในครั้งนี้พบว่า การล่มสลายทางเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทย คนจำนวนมากยากจนลงอย่างรวดเร็ว ยุทธศาสตร์การผ่อนคลาภาวะวิกฤตที่ถูกกำหนดคือการให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชนท้องถิ่นและชุมชนเมือง จึงถูกผลักดันให้เกิดขึ้นเพื่อพยายามกระจายงบประมาณจากส่วนกลางลงสู่คนจนให้ทั่วถึงมากที่สุด

กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (social investment funds = sif) จึงเกิดขึ้น เป็นโครงการขนาดใหญ่เพื่อแก้ไขปัญหาที่เป็นผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจที่จัดทำขึ้น โดยการสนับสนุนจากธนาคารโลกและธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการปฏิรูปสังคมด้วยวิธีการกระจายอำนาจโดยประชาชนมีส่วนร่วม เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น โดยเฉพาะความสามารถในการตัดสินใจและบริหารจัดการเพื่อพึ่งตนเองในระยะยาว ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของท้องถิ่น ส่งเสริมการสร้างหุ้นส่วนแบบพหุภาคีระหว่างรัฐกับประชาชน กระตุ้นการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการพัฒนาสังคม รวมถึงการส่งเสริมประชาสังคมและแนวคิดธรรมาภิบาลและสนับสนุนการลงทุนในสินทรัพย์ของชุมชนเช่น โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจที่จำเป็นแก่ชุมชน โดยการพัฒนาคน ทูทางสังคมและทรัพยากรธรรมชาติ (undp, 2546. หน้า 72)

การเข้ามาของกองทุน ที่ใช้หลักการมีส่วนร่วมและชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนาผ่านประเด็นการจัดสวัสดิการของชุมชนในรูปแบบที่ชุมชนร่วมกันคิด วิเคราะห์ วางแผนตัดสินใจและลงมือทำ ได้เรียนรู้การจัดการ กองทุนร่วมกันผ่านการจัดสวัสดิการของชุมชน ในด้านต่างๆได้แก่กองทุนหมุนเวียนเรื่องอาชีพของผู้ยากลำบากในชุมชน กองทุนหมุนเวียนการศึกษาเพื่อเด็กในชุมชน กองทุนผู้สูงอายุ กองทุนช่วยเหลือผู้ติดเชื้อ กองทุนเด็กพิการและกำพร้าที่ไม่มีคนดูแล จะเห็นได้ว่าการร่วมกันทำกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมครั้งแรกขององค์กรชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอนยังไม่ตรงกับความต้องการของคนในชุมชนมากนักทั้งนี้เป็นเพราะวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าวมิได้ส่งผลกระทบต่อคนในแม่ฮ่องสอนโดยตรง อย่างไรก็ตามเครือข่ายเมืองแม่ฮ่องสอนสามารถสร้างประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันด้วยการตัดสินใจเลือกทำบางกองทุนที่เห็นว่ามิใช่ประโยชน์ได้แก่ กองทุนผู้ป่วยโรคเอดส์ และกอง

ทุนการศึกษาของเด็ก แต่ก็มีคนจากชุมชนต่างๆมาใช้บริการน้อยมากเนื่องจากการกำหนดประเด็นปัญหาทั้งหลายไม่ได้สอดคล้องกับความอึดอัดที่ประดังมากขึ้นของชาวบ้าน

การดำเนินงานในเรื่องกองทุน ทำให้เห็นการปรากฏตัวของกลุ่มผู้หญิงจากชุมชนต่างๆ เข้ามาร่วมงานกันมาก ผ่านการแสดงความคิดเห็นในการคิดเกณฑ์ในการให้ทุนกับผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ ตลอดจนเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการโครงการให้ดำเนินไปตามทิศทางที่ชุมชนและเครือข่ายได้กำหนดร่วมกัน การเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการดังกล่าว จึงนับว่าเป็นประสบการณ์ชุดแรกของ กลุ่มผู้หญิงในเขตชุมชนเมืองที่ได้ลงมือปฏิบัติให้เกิดการบริหารจัดการกองทุนอย่างเต็มรูปแบบตั้งแต่การคิด ตัดสินใจวางแผนงานและใช้จ่ายเงิน ทำบัญชี ตลอดจนสร้างกระบวนการตรวจสอบการทำงานและเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

จากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันในการจัดการด้านสวัสดิการ เป็นบทเรียนที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจในการทำงานร่วมกันของเครือข่ายชุมชน เริ่มก่อเกิดระบบความสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างชุมชนกับชุมชน ส่งผลต่อการร่วมกันทำงานในประเด็นที่เป็นเรื่องของส่วนรวม ดังเช่นการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างความเป็นเมืองน่าอยู่ จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เมื่อโครงการฯ เมืองน่าอยู่เข้ามาอีกสานให้เกิดการมองปัญหาที่ไกลออกจากตัวเองสู่การมองปัญหาในระดับของเมืองได้

นอกจากการเริ่มมีกิจกรรมรวมหมู่แล้ว โครงการเมืองน่าอยู่ก็มองเห็นปัญหาของเมืองแม่ฮ่องสอนดังปรากฏในเอกสารการพิจารณาโครงการเมืองน่าอยู่ที่กล่าวสรุปไว้ว่า แม้ว่าแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองที่ยังคงสภาพของความเป็นธรรมชาติและมิขนาดไม่ใหญ่มาก มีลักษณะของความเป็นเมืองที่มีรายล้อมด้วยชนบทที่เป็นวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมและป่าไม้ ชุมชนเมืองยังคงมีลักษณะแบบกิ่งเมืองกิ่งชนบท กลุ่มชาติพันธุ์เป็นไทใหญ่ ที่ยังรักษาเอกลักษณ์ในวิถีชีวิต ภาษาพูดตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของคนพื้นถิ่นเอาไว้โดยเฉพาะในเขตเทศบาลเมือง ที่มีความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในยุคแรกๆเมื่อ 130 ปีมาแล้ว แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงหลังนี้ได้เริ่มทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันมาเนิ่นนานนั้นแปรเปลี่ยนไป

ปัจจุบันมีการปกครองโดยเทศบาล ได้แบ่งการปกครองในพื้นที่ ออกเป็น 6 ชุมชนแต่คนในพื้นที่เรียกกันว่า “ป๊อก” ชุมชนต่างๆเหล่านี้เริ่มก่อตัวจากการตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มบ้าน

เล็กๆหลังจากนั้นเมื่อเกิดครอบครัวขยายก็ได้มีการสร้างบ้านเรือนเพิ่มขึ้นทำให้ชุมชนเกิดความหนาแน่นประกอบกับมีการอพยพย้ายถิ่นฐานของคนจากต่างถิ่นเช่นพวกที่มารับราชการเมื่ออยู่จนเข้าจึงตั้งถิ่นฐานถาวรอยู่ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก อีกกลุ่มคือพวกที่อพยพเข้ามาหางานทำเพื่อแสวงหาโอกาสใหม่ๆให้กับครอบครัว สภาพของการครอบครองที่ดินจึงมีทั้งการมาบุกเบิกที่ดินใหม่ที่เป็นป่า การครอบครองที่สาธารณะ การถมล่าห้วยล่าเหมืองเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นสภาพของความไม่มั่นคงในที่ดินจึงอยู่ในอัตราที่สูง ประกอบกับแม่ฮ่องสอนมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาพื้นที่ราบจึงมีจำกัดทำให้ไม่สามารถรองรับปริมาณของประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วได้ ปัญหาที่พบอีกประการคือ การขาดแคลนในที่อยู่อาศัย เพราะในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนมีประชากรที่เช่าบ้านอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก กลุ่มคนเหล่านี้เข้ามาเพื่ออาศัยหางานทำกับความเป็นเมืองท่องเที่ยวของแม่ฮ่องสอน

ประชากรของแม่ฮ่องสอนจึงมีความหลากหลาย ความรู้สึกสำนึกต่อเมืองแม่ฮ่องสอนจึงมีความต่างกันไปตามประวัติศาสตร์ของตนเองที่มีต่อท้องถิ่นหรือตามผลประโยชน์ที่ตนเองมีต่อพื้นที่ การรื้อฟื้นหรือการสร้างสำนึกร่วมของชุมชนให้เกิดขึ้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต้องศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นมาให้เข้าใจและดูประเด็นที่สามารถรวมคนจำนวนมากให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกันโดยกิจกรรมดังกล่าว ต้องเป็นประเด็นร่วมที่มีผลกับคนจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในเมือง ผลดังกล่าวอาจหมายถึงผลทางด้านจิตใจ ทางเศรษฐกิจ สังคมและแม้แต่ทางการเมืองขึ้นอยู่กับว่าผู้ที่เข้าร่วมจะนำผลที่เกิดไปใช้อย่างไร หากมองแค่ผลประโยชน์ในเชิงรูปธรรมที่แต่ละคนจะได้รับอาจทำให้การทำงานร่วมกันค่อยๆถดถอยลงไปได้ จึงมีความจำเป็นที่ต้องมองให้ลึกเข้าไปในมิติของวิถีคิดว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นได้สามารถเปลี่ยนมุมมองหรือ เปลี่ยนวิถีคิดของผู้คนที่เข้าร่วม

โครงการเมืองน่าอยู่ได้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงซึ่งถูกกระทบอย่างมากจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เพราะการขยายตัวของภาคบริการอย่างรวดเร็วได้ทำให้การแสวงหาเงินตรากลายเป็นเรื่องสำคัญเรื่องเดียว การจัดการกับชีวิตทางด้านอื่นๆกลับถูกละเลยไปหมดสิ้น ดังที่ชาวบ้านได้กล่าวไว้ถึงพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบทำนองว่า “จะปล่อยให้เน่าเหม็น ไม่มีคนดูแลไม่ได้ พวกเราต้องช่วยกัน” หรือ “ช่วยกัน บะเดี๋ยวนี้ มีคนจากที่อื่นมาบุกรุก อยู่รอบคอย” ผู้นำหญิงคนหนึ่งกล่าวว่า “เราเริ่มมาเห็นหนองจอกน้ำเสียขึ้นเรื่อย ๆ ปลาก็ตาย เราจะทำยังไง ก็ช่วยกันเข้าไปดู เห็นน้ำไหลไม่เพียงพอ บ้านที่อยู่บริเวณรอบหนองก็ทิ้งน้ำเสียลงหนอง เป็นเรื่องที่ทุกคนต้องช่วยกัน”

เมื่อโครงการฯ เมืองนำได้มองเห็นศักยภาพของชาวบ้านพร้อมกับมองเห็นปัญหา จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของผู้คนในเมืองแม่ฮ่องสอน และได้ สร้าง “กิจกรรม” ที่เป็นการรวมกลุ่มคนในเมืองแม่ฮ่องสอนได้เข้ามามีส่วนร่วมอันส่งผลต่อความ เปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในเมืองแม่ฮ่องสอนอย่างมากทีเดียว

การเริ่มต้นการคิด “กิจกรรม”ที่จะนำไปสู่ความร่วมมือกันของชาวบ้านในเมือง แม่ฮ่องสอนเป็นการเปิดเวทีกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนมุมมองและความคิดเห็นที่มีต่อพื้นที่ เมืองแม่ฮ่องสอน อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการเปิด “พื้นที่”ใหม่สำหรับการพูดคุยในเรื่องที่ไม่เคยได้คุยกัน อย่างกว้างขวางมาก่อน

จากการพูดคุยกันของกลุ่มคนที่มีความสนใจในปัญหาของเมือง ทำให้สามารถค้นพบ ปัญหาที่สำคัญของเมืองแม่ฮ่องสอนคือการขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการกำหนดวิถีชีวิต และการเปลี่ยนแปลงของเมืองตนเอง ชาวบ้านตระหนักรู้ตลอดเวลาว่าเมืองแม่ฮ่องสอนเป็นเมือง ท้องเที่ยวที่ชาวบ้านสามารถมีรายได้จากฤดูกาลท่องเที่ยวแค่ปีละหนึ่งครั้งดังนั้นกระบวนการคิด เพื่อการอนุรักษ์ในสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองจึงเป็นความจำเป็นเพราะหมายถึงการมีรายได้ของ คนแม่ฮ่องสอนและเศรษฐกิจของชาวแม่ฮ่องสอนทุกคน

การพูดคุยกันนั้นชาวบ้านได้รับรู้ร่วมกันว่า แต่ละกลุ่มก็กังวลกับความเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นในเมืองแม่ฮ่องสอน เพราะการเปลี่ยนแปลงของเมืองที่ผ่านมาทำให้เมืองขาดเอกลักษณ์และไร ้ทิศทางประกอบกับการพัฒนาแม่ฮ่องสอนไปสู่การเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญอีกเมืองหนึ่งของ ภาคเหนือ ทำให้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อชีวิตของผู้คนในเมืองทุกคนไม่ว่าผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก ผู้สูงอายุ เพราะเศรษฐกิจของเมืองย่อมเป็นเหตุเป็นผลกับทิศทางของการพัฒนา การมีรายได้ ของคนย่อมผูกติดอยู่กับการท่องเที่ยวที่เป็นเศรษฐกิจหลักอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีส่วนร่วมโดยการนำเสนอประเด็นปัญหาขึ้นมาถกเถียง แลกเปลี่ยน ได้ทำให้เกิดการตระหนักว่าแต่ละคนนั้นควรจะต้องเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหา นั้นๆ เพราะการพูดคุยก็ทำให้เห็นร่วมกันอีกว่าหากทิ้งปัญหาไว้ให้ทางราชการแก้ไขก็คงจะไม่ ได้ผล การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันของคนกลุ่มต่างๆในเมืองจึงนำไปสู่การวางแผนงานเพื่อสร้าง ุรูปธรรมการเปลี่ยนแปลงที่มาจากการทำงานแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นหลัก เพื่อร่วมกัน กำหนดอนาคตของความเป็นเมืองและอนาคตของพวกเขาเอง

กิจกรรมที่ชาวบ้านได้ร่วมกันคิดสร้างขึ้นมาทั้งหมด 8 กิจกรรม ได้แก่

1. การฟื้นฟูสภาพของหนองจอกคำ
2. การพัฒนาพระธาตุคอกยงมู
3. การพัฒนาลำน้ำปู้
4. การพัฒนาเรื่องที่อยู่อาศัย
5. การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมไต
6. การจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ขยะ น้ำเสีย
7. การร่วมกันจัดการสายน้ำของเมือง
8. กองทุนการพัฒนาเมือง

การที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมกำหนดแผนการดำเนินงานในเรื่องดังกล่าวซึ่งดูเหมือนจะเป็นเรื่องของการทำงานด้านการพัฒนาทั่วไป แต่เมื่อได้ร่วมพูดคุยและซักถามสาเหตุของการที่ต้องพัฒนาเรื่องเหล่านี้ทำให้เข้าใจความคิดของผู้เข้าร่วมว่า เป็นการคิดที่มีความเชื่อมโยงอย่างมีนัยสำคัญอยู่ที่การมองปัญหาของเมืองที่ผูกโยงกับทรัพย์สินส่วนรวมที่ทุกคนต้องใช้ร่วมกันเช่น ในเรื่องของน้ำ หนองจอกคำ ลำน้ำปู้ การจัดการน้ำเสียและสามารถผูกโยงไปสู่การจัดการสายน้ำของเมืองที่ชาวแม่ฮ่องสอนเริ่มมองเห็นว่าสภาพของน้ำในเมืองเริ่มมีสภาพไม่สะอาดเหมือนสมัยก่อนทั้งนี้เพราะคนเริ่มมาอยู่อาศัยกันมากขึ้น มีการบุกรุกถมกั้นทางน้ำจำนวนมากและรัฐเองก็ไม่ได้จัดการกับปัญหาเหล่านี้อย่างจริงจัง ข้าราชการที่มีหน้าที่ในการดูแลจัดการเพื่อให้เกิดความถูกต้องไม่ใช่คนแม่ฮ่องสอน บางคนย้ายมาเพราะถูกลงโทษ บางเรื่องเป็นพื้นที่ที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของชาวไต ที่หลายคนเห็นว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงไปมากจึงต้องการที่จะรักษาเอาไว้ได้แก่พระธาตุคอกยงมู การแต่งกาย อาหารตลอดจนประเพณีที่ชาวไตถือปฏิบัติกันมา

สำหรับปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย ที่มีคนไตจำนวนหนึ่งไม่มีความมั่นคงในที่ดินเพราะความไม่เข้าใจในเรื่องสิทธิและไม่รู้หนังสือ ประกอบกับมีคนต่างถิ่นจำนวนมากย้ายเข้ามาอยู่ ทำการค้าขายเกิดความแออัดซึ่งจะส่งผลให้เมืองเกิดความไม่มั่นคง มีชุมชนแออัดเกิดขึ้น เกิดการบุกรุกพื้นที่สาธารณะมากขึ้น การวางแผนงานเพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ที่เป็นส่วนรวมทั้งหมดชาวบ้านได้เชื่อมโยงพื้นที่สาธารณะเหล่านั้นกับระบบเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับความเป็นเมืองท่องเที่ยวของแม่ฮ่องสอน เนื่องจากในปัจจุบันรายได้หลักของเมืองคือรายได้ที่มาจากการท่องเที่ยว ส่วนใน

เรื่องกองทุนการพัฒนาเมืองเป็นเรื่องเกิดจากการเห็นความจำเป็นในเรื่องของการพัฒนาจะต้องมีงบประมาณเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน กิจกรรมต่างๆตลอดจนสร้างการมีส่วนร่วมให้กับคนในเมืองในการดูแลรักษาท้องถิ่นของตนเองอย่างเป็นอิสระ ซึ่งชาวบ้านต้องการพัฒนาให้ดีขึ้นโดยชาวบ้านเอง และนำกิจกรรมทั้งหมดมาเรียงลำดับความสำคัญก่อนหลังเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่างๆ

กิจกรรมร่วมที่ชาวบ้านใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานร่วมกันในเบื้องต้นคือการพัฒนาหนองจองคำ พระธาตุคอกองมู และการฟื้นฟูลำน้ำปู้ จากความเห็นของชาวบ้านในที่ประชุมเกี่ยวกับกิจกรรมที่ต้องการทำให้ดีขึ้นนั้นเป็นความรู้สึกของชาวบ้านที่ผูกพันกับสถานที่ที่คุณค่าในความทรงจำเช่น

“หนองจองคำ เป็นหน้าเป็นตาของเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่สำคัญ

ใครไปใครมา ก็ต้องแวะมาเที่ยว วัดจงกลางงามที่สุด เวลาสะท้อน

เงาลงในหนอง ฝรั่งชอบมาถ่ายรูป ใครก็มา จะปล่อยให้เน่าเหม็น
ไม่มีคนดูแลไม่ได้ พวกเราต้องช่วยกัน”

“เคยมีฝรั่ง มาเที่ยวแล้ว เอารูปมาให้ดู แล้วถามว่าภาพนี้อยู่ที่ไหน

รูปนั้นสวยมากเป็นหนองน้ำหน้าวัด มีดอกบัวเต็มไปหมด

มีศาลากลางน้ำ วัดจงกลางและวัดจงกลางที่เป็นเอกลักษณ์

ของชาวไทใหญ่”

“พระธาตุคอกองมู เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่เฮา ต้องช่วยกัน บะเดียนี่

มีคนจากที่อื่นมาบุกรุก อยู่รอบคอก ถ้าหมู่เฮาช่วยกันสร้างให้เป็น

ระเบียบ วันหน้าจะจัดการยาก”

“น้ำปู้ เป็นน้ำที่ปูดจากดิน ยังมีสภาพดี แต่เริ่มมีการบุกรุกในบางช่วง

ได้ข่าวว่าเทศบาลจะขะหื้อเหมือนน้ำแม่ฮ่องสอน เฮาบ่หันด้วย”

การได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาความเปลี่ยนแปลงของเมืองทำให้พบว่า ชาวบ้านรับรู้ว่าเป็นเมืองแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองที่มีผู้คนนิยมมาท่องเที่ยวทั้งคนไทยและคนต่างชาติ การตระหนักรู้ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านได้พยายามเชื่อมโยงมิติในอดีตที่สวยามสงบร่มเย็นเข้ากับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ขึ้นอยู่กับการท่องเที่ยวและการเดินทาง การแก้ปัญหาจึงดูเหมือนกับเป็นการไขว่คว้าหาอดีต แต่หากเป็นการคิดถึงอดีตที่มีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน ซึ่งพวกเขามีความจำเป็นต้องฟังฟังเพื่อการดำรงชีวิต

นอกจากนี้การมีเวทีสำหรับการประชุมร่วมกัน เกิดการสร้างความสัมพันธ์ เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอปัญหาของตน เป็นเวทีกลางที่สามารถแสดงความคิดเห็นตลอดจนการเสนอทางออก ผ่านเวทีเพื่อแสวงหาแนวทางร่วมกันในการแก้ไขปัญหา การพูดคุยได้เปิดโอกาสให้มีการถกเถียงกันเพื่อหาทางออกที่ดีกว่า มีทั้งการเล่าย้อนความหลังสู่กันฟัง ทำให้คนที่เข้าร่วมได้รำลึกถึงความทรงจำที่มีความผูกพันและเคยร่วมอยู่ในสภาวะแบบเดียวกัน เวทีการประชุมจึงเป็นก้าวแรกของการหลอมรวมความรู้สึก สำนึกในตัวตนของการมีประวัติศาสตร์ร่วมเพื่อนำไปสู่การวางอนาคตของเมืองแม่ฮ่องสอนร่วมกัน การได้มีโอกาสร่วมกันพูดคุยยังเป็นการสร้างให้เกิดความตระหนักในปัญหาและทำให้ปัญหาของเมืองถูกมองใหม่ว่าเป็นปัญหาาร่วมกันของทุกคน เวทีการประชุมจึงเป็นพื้นที่ที่เปิดให้คนที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาเมืองเข้ามาร่วมกันกำหนดทิศทาง วิสัยทัศน์และรูปแบบของการพัฒนาเมือง กระบวนการในการจัดเวที ถูกทำให้มีลักษณะเปิดเพื่อให้คนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (ร่มเย็น, บุศกร, 2549. เอกสารการประเมินโครงการภาคเหนือ.)

เวทีเปิดของการพูดคุยที่ทำให้ผู้เข้าร่วมมีความสำนึกร่วมกันว่าปัญหาของเมืองเป็นปัญหาาร่วมกันของคนทุกคน ทำให้การคิดที่จะดำเนินงานต่อไปนั้นไม่ผูกขาดอยู่เฉพาะผู้เข้าร่วม แต่ได้พยายามที่จะขยายความคิดและดึงเอาคนกลุ่มอื่นๆเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น ในที่ประชุมเริ่มใช้คำว่า “ภาคี” ในการดึงคนเข้ามาร่วมสร้างกิจกรรมให้ต่อเนื่องต่อไป

การดำเนินงานของโครงการในระยะเริ่มแรกเป็นการประสานงานกับภาคีต่างๆในพื้นที่ เพื่อต่อยอดกิจกรรมเมืองน่าอยู่ในพื้นที่ ที่ทางหน่วยงานของรัฐเคยทำมาก่อน ด้วยการนำรูปแบบการประชุมแลกเปลี่ยน โดยเริ่มจาก การพูดคุยทำความเข้าใจเรื่องของเมืองน่าอยู่ในมิติที่มีคนในพื้นที่เป็นแกนหลักในการพัฒนา เวทีของการประชุมซึ่งมีตัวแทนมาจากภาคีต่างๆคือชุมชนทั้ง 6

ป๊อก เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด โรงพยาบาล เทศบาล การศึกษานอกระบบ องค์กรพัฒนาเอกชน พบว่าการประชุมร่วมกันที่ประชุมให้ความสำคัญกับการฟื้นฟู ปรับปรุงของ ส่วนรวมที่เป็นสมบัติร่วมของเมืองผ่านการวิเคราะห์ปัญหาของเมืองร่วมกัน

กระบวนการทำงานเพื่อให้เกิดแนวทางการพัฒนาที่เชื่อมโยงผู้มีส่วนส่วนเสียในเมืองให้ เข้ามาทำงานร่วมกันดำเนินงานโดยใช้รูปแบบการจัดเวทีสัมมนาเพื่อให้เกิดการชี้แจงและทำความเข้าใจ โครงกร พร้อมทั้งสร้างรูปแบบกลไกในการดำเนินงานที่มีองค์ประกอบจากตัวแทนหลาย ฝ่าย มีบทบาทหน้าที่ในการกระตุ้น ประสาน ตลอดจนสร้างศักยภาพขององค์กรชุมชนในการ ทำงานร่วมกันและสร้างความเข้าใจต่อสาธารณะเกี่ยวกับการดำเนิน โครงกร หาแนวร่วมและ ประสานพันธมิตรในการดำเนินงาน ความพยายามเชื่อมโยงผู้คนให้เข้ามาร่วมในการรับรู้ปัญหา ของเมืองเช่นนี้ ได้ทำให้เกิดการแสวงหาแนวทางในการทำความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งด้านหนึ่งคือการมองไปในอดีต เพื่อที่จะเห็นภาพเปรียบเทียบระหว่างภาวะที่ยังไม่เกิดปัญหากับ ภาวะที่เกิดปัญหาแล้ว

ใน กระบวนการของการทำงานทำให้เกิดการพัฒนาและการมีส่วนร่วม มีเงื่อนไขที่ น่าสนใจคือ

- กิจกรรมที่ใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงกลุ่มคนต่างๆเข้าหา กันมีความชัดเจน
- ชาวบ้านในพื้นที่ที่มีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรม
- กระแสเรื่องเมืองนำอยู่กำลังอยู่ในความสนใจของท้องถิ่น มีการผลิตสื่อของ หน่วยงานต่างๆในประเด็นเนื้อหาที่หลากหลายและเนื้อหาของงานมีความแตกต่าง เพียงแต่เรียกชื่อเหมือนกัน
- มีการพูดคุยทำความรู้จักกับกลุ่มคนที่หลากหลายในเมือง เพื่อรับรู้ความแตกต่างของ ภาติการพัฒนาที่จะทำงานร่วมกัน

การเริ่มต้น โครงกรเมืองนำอยู่เริ่มจากการสร้างกิจกรรมที่เอื้อให้แก่ชาวบ้านทั้งหมดได้ ร่วมจินตนาการว่าตนเองต้องการจะเห็นเมืองแม่ฮ่องสอนซึ่งทาง โครงกรได้สรุปความใฝ่ฝัน ร่วมกันของชาวบ้านแม่ฮ่องสอน ดังนี้คือ

ภาพฝันแม่ฮ่องสอนเมืองน่าอยู่ช่วงเริ่มโครงการ

ด้านสังคม - อยู่อย่างสงบ / มีความสามัคคี / ปลอดภัยเสวยดี / ปลอดภัยอาชญากรรม / มีศีลธรรม

ด้านวัฒนธรรม - อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม / มีเยาวชนเข้าร่วม “กลุ่มรักบ้านเกิด” จิตสำนึกดี

ด้านการเมือง - มีการมีส่วนร่วมจากการเมืองภาคประชาชน

ด้านเศรษฐกิจ - มีเศรษฐกิจพอเพียง / มีการจัดการด้านอาชีพควบคู่ไปกับเรื่องที่อยู่อาศัย

ด้านสิ่งแวดล้อม - รักษาป่าไม้ / แม่น้ำใส / อากาศดี / มีการจัดการขยะ / บ้านเมืองสะอาด / มีอาสาสมัครรักษาสิ่งแวดล้อม

ด้านการท่องเที่ยว - มีการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ

ด้านคมนาคม - ถนนสะดวก / ราคาเครื่องบินถูกลง / น้ำมันลดราคา

ด้านสุขภาพ - ส่งเสริมในเรื่องสาธารณสุข / ผู้คนมีสุขภาพดีทั้งกายและใจ

จากการสร้างภาพฝันร่วมกันเช่นนี้ คือการสร้างจินตนาการสมบัติร่วมกันขึ้นมา และได้นำไปสู่การเปิดโอกาสให้ชาวบ้านกล้าที่จะคิดว่ากลุ่มของตนมีสิทธิที่จะสร้างกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่ขวางกั้นความฝันที่กลุ่มของตนวางเอาไว้

การเริ่มดำเนินกิจกรรม ภายใต้โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ เป็นการเปิดพื้นที่ให้ทุกฝ่ายได้มาทำงานร่วมกันเพื่อร่วมกันสร้างสรรค์แนวทางการทำงานในรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับการมีตัวตนของคนในท้องถิ่นว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถในการจัดการดูแลจัดการทรัพยากรที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนและได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันมา การเริ่มจากการพัฒนาหนองจองคำ พื้นที่ที่เป็นหนองน้ำใหญ่อยู่กลางเมืองจึงมีความหมายต่อการสร้างความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่ด้วยการเป็นสัญลักษณ์ของการร่วมกันทำงานของคนหลายฝ่าย

หนองจองคำ มีความหมายในทางประวัติศาสตร์และเป็นส่วนหนึ่งของเมืองแม่ฮ่องสอนที่มีการก่อตั้งมาประมาณ 130 ปี หนองจองคำจึงเป็นเหมือนกับ landmark ของชุมชน เป็นสิ่งที่อยู่ในใจของชาวบ้าน เมื่อมีการจุดประกายเรื่องนี้ขึ้นจึงเท่ากับทำให้สถานที่ (place) แบบหนองจองคำกลายเป็นพื้นที่ (space) ของการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่างๆเข้ามาทำงานร่วมกัน ทำให้พื้นที่สาธารณะที่หยุดนิ่งเกิดการเคลื่อนไหวและมีความหมายของการร่วมมือกันทำงานของคนหลายฝ่าย

การพัฒนาหนองจอกคำ เริ่มจากการรวบรวมข้อมูลของหนองจอกคำในอดีต การจัดเวทีให้ผู้สูงอายุมาเล่าเรื่องหนองจอกคำในอดีต การหาสาเหตุที่ทำให้หนองจอกคำเน่าและการวางแผนการสำรวจสายน้ำเข้า-ออก และจัดทำแผนที่ทางน้ำ โดยมีการดำเนินกิจกรรมแรกคือ การสำรวจสายน้ำ เพื่อจะได้ทราบสาเหตุของปัญหาอย่างแท้จริง ที่สำคัญก่อนจะหาแนวทางแก้ปัญหาได้ถูกต้อง กลุ่มคนทำงานทั้งหมดได้ลงความเห็นร่วมกันว่าควรจะต้องมีการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับลำน้ำทั้งหมดก่อน จึงทำให้มีการจัดทำแผนที่สายน้ำเพื่อรู้ถึงปริมาณน้ำดี น้ำเสียที่ปล่อยลงสู่หนอง การสำรวจร่วมกับแก่ฝ่ายที่เคยทำหน้าที่ในการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย ซึ่งปัจจุบันทางน้ำมีระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตรจากตัวหนองถึงอ่างเก็บน้ำ พบปัญหาของการรुक้ำลำน้ำทำให้ทางน้ำแคบลงและมีสิ่งกีดขวางทางน้ำ มีการแบ่งน้ำออกไปใช้ในกิจการต่างๆเช่น เข้าสู่โรงผลิตประปา เข้าโครงการหลวง และไร่นาดกลางถึงใหญ่ตามทาง จากข้อมูลการสำรวจในเบื้องต้น ได้ถูกนำมากำหนดเป็นแผนการทำงาน ใช้ระบบการสร้างกระบวนการทำงานเป็นกลุ่ม มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการรับผิดชอบการทำงาน ในด้านต่างๆ การประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยหนุนเสริมกิจกรรมเพื่อให้เกิดความสะดวก

ผลจากการสำรวจพบว่า ปัญหาของหนองจอกคำที่เน่าเสีย ว่าเกิดจากการแย่งชิงน้ำในพื้นที่รอบนอกเมืองระหว่างเส้นทางของสายน้ำ ที่มีการสร้างเขื่อนเพื่อเก็บกักน้ำบนดอยและยังถูกแบ่งส่วนหนึ่งเข้าโรงประปา อีกส่วนผันไปใช้ในโครงการหลวง และตามไร่นาดใหญ่ที่อยู่ตามทางอีกทั้งมีการทิ้งขยะและทางน้ำบางส่วนดินเงินส่งผลให้น้ำมีปริมาณที่ไหลลงสู่หนองน้อยลงและผลกระทบนี้ไม่ใช่แค่หนองจอกคำที่ชาวเมืองถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของเมืองเท่านั้น พื้นที่ที่มีชาวบ้านทำนาบริเวณรอบๆเมืองก็ได้รับผลกระทบจากการแย่งชิงน้ำเช่นกัน การสำรวจในเบื้องต้นจึงเป็นข้อมูลของชุมชนในการวางแผน เพื่อการฟื้นฟูระบบการไหลเวียนของน้ำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อจะได้มีปริมาณน้ำที่มากพอเข้ามาหล่อเลี้ยงพื้นที่ที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของเมือง ชาวบ้าน ได้เล่าถึง แผนงานที่ต้องทำให้น้ำในหนองจอกคำมีสภาพดีขึ้นว่า

“ พอรู้ข้อมูลเรื่องเส้นทางน้ำเข้า น้ำออกจากหนอง ทำให้เรารู้ว่าการแก้ปัญหาเรื่องน้ำจำเป็นต้องทำกันทั้งระบบ ต้องชวนคนที่เกี่ยวข้อง มาช่วยกันไม่ใช่แค่ชาวบ้าน เริ่มจากการประสานหน่วยงาน จัดเวทีเล่าเรื่องแม่ฮ่องสอน แล้วก็การขุดลอกทางไหลข้าวของน้ำ เอาจปลาออกเพราะในหนองจอกคำ ก็มีส่วน ทำมีปลาอยู่จำนวนมาก คิดว่าปลามีส่วนทำให้น้ำเน่าเสีย ”

กิจกรรมการขุดลอกลำน้ำ เป็นกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมของคนในเมืองจำนวนมากให้มาทำงานร่วมกัน เกิดผู้นำตามธรรมชาติที่มีความสนใจในการแก้ปัญหาเข้ามามีบทบาทในการทำงานมากขึ้น มีการขยายการทำงานไปสู่การทำความสะอาดหนองที่ต้องเอาปลาออกจากหนองเพื่อลดปริมาณประชากรของปลา นอกจากนี้การปฏิบัติตามจารีตประเพณีความเชื่อของคนไทใหญ่ ในการบวงสรวงศาลเจ้าแม่หนองจอกคำ ก่อนการขนย้ายปลาออกจากหนองและกรปล่อยน้ำเข้าหนองในวันถัดมาโดยไม่ปล่อยให้หนองน้ำเกิดภาวะแห้งขอด เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากเพราะชุมชนมีความเชื่อว่าถ้าหนองน้ำแห้งขอดจะเกิดเพชฌฆัย หรือไม่เป็นมงคลในสังคมเพราะหนองน้ำนี้จะไม่มีวันแห้งขอดได้เลยเนื่องจากมีตาน้ำอยู่ถึง 7 แห่ง ที่จะหล่อเลี้ยงให้หนองน้ำมีน้ำตลอดเวลา ถ้าน้ำแห้งก็จะหมายถึงการเกิดวิกฤตในแม่ฮ่องสอน

ขณะที่การทำกิจกรรมดำเนิน ไปอย่างต่อเนื่องนั้นชาวบ้านได้เรียนรู้และพัฒนาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วยการพัฒนา นวัตกรรมใหม่ของชาวบ้านผ่านความรู้ที่ชาวบ้านมีผลผลิตเป็นเครื่องตุ๋นตุ๋น ออกจากหนองจอกคำ ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งที่เป็นตัวการให้น้ำในหนองเกิดการเน่าเสียน่าจะมีส่วนมาจากตะกอนที่ทับถมกันอยู่เป็นเวลานาน การที่จะเอาตะกอนออกได้นั้นจำเป็นต้องใช้เครื่องมือขุดตักขนาดใหญ่ ตลอดจนรถที่จะใช้บรรทุกตุ๋นตุ๋น และปัญหาของสถานที่ตั้ง จากการทำงานร่วมกัน ทำให้เวทีได้ค้นพบผู้ที่มีภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหาด้วยการคิดค้นเครื่องมือขุดตะกอนได้น้ำแบบง่ายและได้ผล ตัดปัญหาการขนส่งและตะกอนที่ขุดออกมาไม่ก่อปัญหาให้กับคนที่อยู่ปลายน้ำ ทั้งนี้เพราะเครื่องขุดตะกอนนี้จะค่อยๆ นำของเสียที่ทับถมกันอยู่ให้ค่อยๆ ระบายออกไปตามสายน้ำด้วยกลไกแบบกาลักน้ำ ที่สามารถช่วยแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยต้นทุนทางวัฒนธรรมของผู้คน ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ และต้นทุนของภาคีต่างๆ ของเมืองแม่ฮ่องสอน ประกอบกับการค้นหาประเด็นปัญหาที่ชัดเจนที่จะร้อยคนจากหลายๆ ส่วนให้เข้ามาร่วมกิจกรรมนั้นได้และกิจกรรม ได้ส่งผลกระทบในด้านดีกับกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องตามมา รูปธรรมของกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับหนองจอกคำโดยมีชาวบ้านเป็นแกนหลักในการดำเนินการ ได้สร้างความรู้สึกรักความเป็นเจ้าของให้กับชาวบ้านทำให้เกิดความต้องการที่จะพัฒนาและสร้างความรู้สึกรักแบบใหม่ต่อหนองจอกคำด้วยการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ

หลังจากการดำเนินกิจกรรมพัฒนาหนองจองคำที่ได้สร้างรูปธรรมการมีส่วนร่วมของคนในเมืองให้หันมาตระหนักถึงสมบัติร่วม อันหมายถึงการสร้างความรู้สึกร่วมกันในการดูแลสมบัติสาธารณะที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นของชุมชน โดยมีพื้นที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงผู้คนหลายฝ่ายเอาไว้ด้วยกัน อย่างไรก็ตามการทำกิจกรรมใดๆจุมุ่งหมายจึงมิใช่เพื่อตัวของกิจกรรมเท่านั้น แต่การทำกิจกรรมจำเป็นต้องมีเป้าหมายเพื่อสิ่งที่ใหญ่กว่า ภารกิจของการพัฒนาหนองจองคำซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่ดีขึ้นของคนแม่ฮ่องสอนกิจกรรมจึงมิได้หยุดนิ่ง หากทว่าได้มีกระบวนการสร้างกิจกรรมที่ต่อเนื่องคือการ จัดรูปแบบถนนคนเดิน เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวยามค่ำคืน สำหรับนักท่องเที่ยวได้มีพื้นที่ในการหาซื้อของที่ระลึก ที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น งานฝีมือและที่สำคัญ ถนนคนเดินยังช่วยสร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือนได้ เป็นพื้นที่ที่สำคัญในการสร้างเศรษฐกิจให้กับคนทุกกลุ่มได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน

การทำกิจกรรมถนนคนเดิน เป็นการดำเนินงานของคณะกรรมการแม่ฮ่องสอนเมืองนำอยู่ร่วมกับคณะกรรมการชุมชนป้อมหนองจองคำ เป็นผู้ดำเนินการและจัดการให้มีการค้าขายในบริเวณพื้นที่รอบหนองจองคำซึ่งยังคงดำเนินมาจนปัจจุบัน อย่างไรก็ตามรูปแบบของถนนคนเดินในช่วงเวลาที่ผ่านมาเป็นกระแสที่เกิดขึ้นตามเมืองท่องเที่ยวต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดคือในจังหวัดเชียงใหม่ที่เป็นแหล่งรวมของสินค้าพื้นเมือง ศิลปนิพนธ์ งานจิตรกรรม การจักสาน เสื้อผ้า เป็นต้น

กิจกรรมต่อมา คือการพัฒนาพระธาตุคอกงมู พระธาตุคอกงมูถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญอีกอย่างของเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะวันสำคัญทางศาสนาชาวแม่ฮ่องสอนจะขึ้นไปประกอบพิธีกรรมบนวัดพระธาตุคอกงมูเป็นประจำทุกปี ขณะเดียวกันนักท่องเที่ยวก็มักจะขึ้นไปกราบไหว้บูชา แต่สถานการณ์ปัจจุบันวัดพระธาตุเริ่มประสบปัญหาเช่น การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนบนคอกงมูเพื่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆและการบดบังของต้นไม้บริเวณทางเท้าที่ขึ้นสู่คอกงมู ทำให้ไม่ปลอดภัยต่อนักท่องเที่ยวและประชาชนที่ต้องการมาสักการะพระธาตุ จากปัญหาเหล่านี้จึงทำให้เกิดการประชุมหารือเพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน การพัฒนาพระธาตุคอกงมูอาจจะดูเป็นงานเล็กน้อยเมื่อเทียบกับการพัฒนาหนองจองคำ แต่รูปแบบของการที่สร้างพื้นที่ให้คนหลายกลุ่มได้มาทำงานร่วมกันอีกครั้งจึงเป็นเสมือนการตอกย้ำให้เห็นถึงการรักษาสมบัติสาธารณะของสังคมร่วมกันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ความสัมพันธ์ระหว่างตนเอง ชุมชนและพื้นที่ จึงเท่ากับเป็นการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา

การพัฒนาลำน้ำปู้ ที่เป็นสายน้ำที่สำคัญสายหนึ่งของเมืองแม่ฮ่องสอน ในอดีตลำน้ำปู้ มีความใสสะอาด มีน้ำในปริมาณมากและไหลแรงตลอดปี ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการอุปโภค บริโภค การเกษตร เป็นแหล่งอาหารของชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ แต่ สถานการณ์ในปัจจุบัน ปริมาณน้ำเริ่มลดลงเนื่องจากการตัดไม้และการสร้างสถานที่ราชการทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำลดลง น้ำ เริ่มเน่าเสียเพราะมีการทิ้งขยะและน้ำเสียลงในลำน้ำ มีการรुकล้าที่บริเวณ 2 ฟังเนื่องจากไม่มี แนวเขตที่ชัดเจน มีการสร้างฝายกั้นน้ำเพื่อนำน้ำ ไปใช้ในการทำสวน และใช้เลี้ยงปลา ปัญหา ดังกล่าวเริ่มปรากฏเด่นชัดมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2546 จึงเกิดโครงการอาสาสมัครกู้สายน้ำขึ้น โดย ได้รับการสนับสนุนจากโรงพยาบาลศรีสัງวาลและเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน อาสาสมัครส่วนใหญ่ เป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ข้างลำน้ำปู้ กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการประชาสัมพันธ์และรณรงค์ให้คน ช่วยกันดูแลลำน้ำ งานชิ้นสำคัญที่สร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านให้เกิดสำนึกในการอนุรักษ์ลำ น้ำคือการสำรวจความคิดเห็นของชาวบ้านที่อาศัยอยู่สองฝั่งลำน้ำต่อกรณีที่เทศบาลจะดำเนินการทำ เขื่อนซีเมนต์สองฝั่งและปรับสภาพภูมิทัศน์ให้เหมือนกับลำน้ำแม่ฮ่องสอน จากการสำรวจความ คิดเห็นด้วยการใช้แบบสำรวจลงพุดคุยทุกบ้านที่อยู่บริเวณริมน้ำและกลุ่มคนที่อยู่ตามชุมชนต่างๆ พบว่า 80 % ของผู้ตอบแบบสำรวจไม่เห็นด้วยกับการดำเนินการดังกล่าว เพราะเป็นการทำลาย สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของลำน้ำให้เสียไปและจะทำให้สภาพของลำน้ำกลายเป็นทางระบาย น้ำทิ้งของชุมชน ข้อเสนอดังกล่าวได้เสนอไปยังจังหวัดและกระทรวงมหาดไทย โดยมีข้าราชการ ในศาลากลางเป็นผู้ช่วยในการชี้ทางว่าควรจะทำดำเนินการอย่างไรเพื่อให้เกิดการระงับโครงการ แต่ อย่งไรก็ตามโครงการนี้เพียงแต่ถูกเลื่อนออกไปไม่มีกำหนดเท่านั้น เพราะชาวบ้านมาพบว่าใน การแถลงนโยบายของผู้บริหารเทศบาลชุดใหม่ (เมื่อ พ.ศ. 2546) แผนการพัฒนาลำน้ำปู้ด้วย วิธีการทำเขื่อนซีเมนต์ยังคงปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเทศบาล จึงเป็นสาเหตุสำคัญให้ชาวบ้านต้อง เริ่มวางแผนงานพัฒนาลำน้ำปู้โดยองค์กรชุมชนให้มีประสิทธิภาพเช่น การกันแนวเขต การจัดการ ขยะและน้ำเสีย

จากการดำเนินงานในเมืองแม่ฮ่องสอนโดยการใช้ สถานที่ (place) เป็นเครื่องมือในการ ทำกิจกรรมร่วมกันจึงเป็นการสร้าง พื้นที่ (space) ของการมีส่วนร่วมของผู้คนที่หลากหลายและ การมีส่วนร่วมนี้ มิใช่แค่การลงมือทำเท่านั้น ในการทำแต่ละเรื่องย่อมมีรายละเอียดของการทำงานไม่ว่าจะเป็นการเตรียมงาน การประชุมพุดคุยปรึกษาหารือ การจัดเตรียมอาหารการกิน การประสานงานงาน การเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ สิ่งเหล่านี้ได้สร้างให้เกิดความสัมพันธ์ในแนว าระนาบระหว่างส่วนต่างๆมากกว่าแต่ก่อน ภาวภาคประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องที่แต่ ก่อนต่างคนต่างทำให้เกิดการประสานการเรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น การคิดค้นกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

นำมาสู่การเรียนรู้ การสร้างประสบการณ์ใหม่ที่ใช้ในการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านที่เข้าร่วม โดยเฉพาะผู้หญิงจำนวนหนึ่ง ได้เรียนรู้ถึงศักยภาพของตนเองและชุมชน การทำงานที่มีประสิทธิภาพของผู้หญิงทำให้เกิดการยอมรับอย่างกว้างขวาง

การทำกิจกรรมบนพื้นที่ที่เป็นสมบัติร่วมของชุมชน ในเขตเมืองแม่ฮ่องสอนจึงหนีไม่พ้น การนำไปสู่การมีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นของผู้คนในเมือง ดังนั้นการมองพื้นที่หนึ่งๆจึงมิใช่ การมองด้วยความว่างเปล่าแต่กลับเป็นการมองที่มีความหมายว่าพื้นที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้คนอย่างไร พื้นที่สาธารณะจึงมีความความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชนในเมือง การทำงานอย่างเป็นกระบวนการโดยหวังให้ผู้คนที่เข้าร่วมโครงการสามารถมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างอดีต ปัจจุบันและอนาคต ของเมืองที่ตนเองมีชีวิตอยู่จึงถือได้ว่าเป็นกระบวนการ สร้างจินตนาการใหม่ของเมืองขึ้นมา (อรรถจักร, 2549. เอกสารการประเมินผลโครงการฯ)

โครงการเมืองนำอยู่ได้สร้างกิจกรรมที่ดูเหมือนว่าเป็นกิจกรรมเฉพาะอย่างเฉพาะด้าน แต่ ในความเป็นจริงของการสร้างกิจกรรมนำนำไปสู่การสร้างและการประสานเครือข่ายกิจกรรม

จากลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมที่เชื่อมโยงธรรมชาติและชีวิตให้อยู่ ร่วมกัน เป็นลักษณะของการเชื่อมโยงกันในแนวราบ มีความสมดุล เน้นความร่วมมือและการ พึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในชุมชน จากการเป็นเครือญาติและความจำเป็นของการทำมาหากิน ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่ต้องช่วยกัน โดยเฉพาะสังคมที่ห่างไกลแบบแม่ฮ่องสอนการพึ่งพากัน ในชุมชนและระหว่างชุมชนจึงมีสูง ทั้งในด้านการผลิต การบริโภค การจัดการ ค่านิยมและความ เชื่อต่างๆ ความสัมพันธ์กับรัฐจึงมีน้อยมาก นอกจากความสัมพันธ์กันภายในชุมชนแล้วระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่เชื่อมโยงกันอยู่อย่างไม่เป็นทางการจากการเป็นเครือญาติหรือการ แลกเปลี่ยนผลผลิตกัน การเดินทางไปมาหาสู่กันที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ในด้านต่างๆ ได้ช่วยให้ สังคมเมืองของแม่ฮ่องสอนมีพัฒนาการและสามารถตั้งสมความรู้มาได้ในระดับหนึ่ง จนเมื่อรัฐเข้า มาแทรกแซงและแย่งชิงการจัดการที่ชาวบ้านเคยทำเอาไปไว้กับรัฐ กลไกความสัมพันธ์ที่เคยมีจึง เริ่มลดบทบาทลงและดูเหมือนจะขาดความสำคัญในเวลาต่อมา การสร้างสรรค์กิจกรรมใน รูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับเวลาและสถานที่จึงมีความจำเป็นและสำคัญยิ่งในการรื้อฟื้นระบบ ความสัมพันธ์ของผู้คนให้กลับคืนมาภายใต้ระบบของเครือข่ายภายใต้บริบทและสถานการณ์ใหม่ ที่มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นผ่านกระบวนการศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์

จากแนวทางการดำเนินงานที่มีชาวบ้านเป็นแกนหลักในการพัฒนาเมืองภายใต้โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้สร้างการเชื่อมร้อยกลุ่มคนที่อยู่ภายในเมืองและเขตรอบๆเมือง ให้มารู้จักกันผ่านการทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน เกิดเป็นเครือข่ายของผู้คนที่สนใจปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อมของเมือง การเกิดเป็นเครือข่ายจึงเป็นระบบหนึ่งของการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของผู้คนให้กลับคืนมาอีกครั้ง จากช่วงระยะเวลาหนึ่งของการเจริญเติบโตของเมืองที่ขยายออกไปอย่างไร้ทิศทาง ทำให้ชีวิตของผู้คนในช่วงเวลาดังกล่าวมีวิถีทางที่ห่างเหินกันเพราะสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ชุมชนมีลักษณะของการต่างคนต่างอยู่โดยเฉพาะการมีสำนึกร่วมต่อการรักษาสมบัติสาธารณะ ทั้งนี้เพราะการปรากฏตัวของรัฐท้องถิ่นที่เข้ามาทำหน้าที่ในการดูแลสมบัติสาธารณะภายใต้โครงการพัฒนาเมืองในรูปแบบต่างๆ ความสัมพันธ์ของชุมชนต่างๆจึงมีเพียงด้านของการสืบทอดทางวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นไปตามฤดูกาลและเริ่มอ่อนพลังลงในสภาพสังคมปัจจุบัน ที่กระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจมีความเข้มข้น ทำให้ชุมชนท้องถิ่นขาดโอกาสในการคิดค้นและร่วมกันพัฒนาศักยภาพของตนเองในสภาพของสถานการณ์ที่เป็นปัจจุบัน การสร้างพื้นที่ให้กับชุมชนด้วยการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ทำงานผ่านกิจกรรมที่เป็นประเด็นร่วมของเมืองจึงเป็นช่องทางและยุทธวิธีที่สำคัญของการทำให้เมืองกลายเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนและกลุ่มคนที่แตกต่างกันหลากหลาย ได้มาร่วมมือกันและคิดถึงเมืองในมิติที่มากกว่ากายภาพ แต่ทว่าคิดถึงเมืองในแง่มุมมองของชีวิตทางเศรษฐกิจของคนทุกกลุ่มที่จะได้ใช้ผลประโยชน์ร่วมกัน

โครงการเมืองน่าอยู่ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายที่ต่อเนื่องมาจากรากฐานเดิมที่กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (social investment funds = sif) ได้สร้างขึ้นมาแล้ว ดังได้กล่าวไว้ข้างต้น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการดำเนินงานในเรื่องกองทุน ทำให้เห็นการปรากฏตัวของกลุ่มผู้หญิงจากชุมชนต่างๆเข้าร่วมงานกันมาก ซึ่งมีบทบาทในการการแสดงความคิดเห็นในการคิดเกณฑ์ในการให้ทุนกับผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ ที่สำคัญผู้หญิงมีบทบาทในการบริหารจัดการโครงการให้ดำเนินไปตามทิศทางที่ชุมชนและเครือข่ายได้กำหนดร่วมกัน การเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการดังกล่าวจึงนับว่าเป็นประสบการณ์ชุดแรกของ กลุ่มผู้หญิงในเขตชุมชนเมืองที่ได้ลงมือปฏิบัติให้เกิดการบริหารจัดการกองทุนอย่างเต็มรูปแบบตั้งแต่การคิด ตัดสินใจ วางแผนงานและใช้จ่ายเงิน ทำบัญชีตลอดจนสร้างกระบวนการตรวจสอบการทำงานและเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

จากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันในการจัดการด้านสวัสดิการ เป็นบทเรียนที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจในการทำงานร่วมกันของเครือข่ายชุมชน เริ่มก่อเกิดระบบความสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างชุมชนกับชุมชน ส่งผลต่อการร่วมกันทำงานในประเด็นที่เป็นเรื่องของส่วนรวม ดังเช่นการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างความเป็นเมืองน่าอยู่ เป็นการเริ่มการมองปัญหาที่ไกลออก จากตัวเองสู่การมองปัญหาในระดับของเมือง การร่วมกันทำกิจกรรมฟื้นฟูหนองจอกคำ จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยตอกย้ำความสำคัญของการทำงานร่วมกัน โดยมีเครือข่ายเป็นแกนกลางให้เกิดการขับเคลื่อนงานที่สามารถเชื่อมโยงภาคีการพัฒนาที่เกี่ยวข้องให้เข้าร่วมสนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่าย มีการจัดการทำงานเป็นกลุ่มเล็กๆ ที่มีความยืดหยุ่นและไม่หยุดนิ่งเป็นแกนในการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เป็นเรื่องของเมืองรวมถึงมีความสามารถในการประสานงาน การต่อรองและ ประนีประนอมเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม

นอกจากนี้ความเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการรวมกันของชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง เป็นจุดเริ่มสำคัญของการเกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น มีการรับฟังความคิดเห็นจากคนในเมืองมากขึ้น

การเกิดของชุมชนและการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอนเป็นเกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกที่สร้างเงื่อนไขให้ชุมชนต้องรวมตัวกัน โดยใช้รูปแบบของการรวมกลุ่มที่มีชาวบ้านเป็นแกนหลักและเงื่อนไขของการใช้เงินเป็นเครื่องมือเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่ม โดยยังไม่สามารถสร้างสำนึกร่วมที่มีต่อท้องถิ่นได้ การรวมกลุ่มในขั้นนี้จึงเป็นเพียงกระบวนการเบื้องต้นที่ช่วยสร้างความรับรู้ต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกเท่านั้น การประสานงานในระดับเครือข่ายเมืองมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ของชุมชนที่อยู่ในเมืองเดียวกันหลายประการดังนี้ประการแรก การรวมกันเป็นเครือข่ายระดับเมืองทำให้ชุมชนในระดับท้องถิ่นได้เรียนรู้และตระหนักในสิทธิของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสมบัติสาธารณะ ประการที่สอง การที่ชุมชนลงมือทำกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมทำให้ได้รับความสนใจและนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ประการที่สาม เครือข่ายเป็นเวทีกลางเพื่อนำเสนอปัญหาและหาทางออก ของปัญหาาร่วมกัน ประการสุดท้ายการรวมกันเป็นเครือข่ายในระดับเมืองได้แสดงให้เห็นถึงพลังของการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น โดยมีชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับท้องถิ่น เป็นกระบวนการเรียนรู้ภายในที่มีความสำคัญต่อการสร้างความยั่งยืนให้กับท้องถิ่น นอกจากนี้เครือข่ายระดับเมืองและผู้หญิงในโครงการเมืองน่าอยู่ยังสามารถยกระดับไปสู่การสร้างเครือข่ายระดับภาคอีกด้วย

ผู้หญิงแม่ฮ่องสอนที่ได้เข้าร่วมในโครงการเมืองนำอยู่นั้นได้มีบทบาทอย่างเสมอภาคในการประสานเครือข่ายระดับจังหวัดรวมกันทั้ง 47 จังหวัด ผู้หญิงแม่ฮ่องสอนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นการสร้างกิจกรรมของตนเองในทุกมิติตั้งแต่การคิดกิจกรรมร่วมกัน การดำเนินงาน การประสานงานกับหน่วยราชการ ที่สำคัญ ผู้หญิงแม่ฮ่องสอนยังได้ร่วมเรียนรู้กิจกรรมของโครงการเมืองนำอยู่ของเมืองอื่นๆด้วย เครือข่ายการศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีความแตกต่างในบริบททางภูมิณีวัฒนธรรมจึงเท่ากับเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในเรื่องกิจกรรมของเมือง การเรียนรู้เรื่องเมืองจึงไม่เคยหยุดนิ่งทั้งนี้เพราะเมืองจะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามสภาพของสังคมและเศรษฐกิจ (เอกสารการประเมินผลฯ, 2549) ขณะเดียวกัน กระบวนการถ่ายทอดความรู้จากเมืองที่มีประสบการณ์และประสบความสำเร็จก็ได้สร้างมุมมองใหม่ๆต่อปัญหาเดิม ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์กิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

3.2 บทบาทของผู้หญิงในโครงการเมืองนำอยู่

กระบวนการดำเนินงานโครงการเมืองนำอยู่นั้นไม่ได้สร้างขึ้นโดยเจ้าหน้าที่โครงการและสั่งให้ชาวบ้านทำตามเช่นที่หน่วยงานราชการทั่วไปได้ทำกัน หากแต่โครงการเมืองนำอยู่จะสร้างกิจกรรมด้วยการทำให้ชาวบ้านเองได้เห็นปัญหาและเข้าใจความเชื่อมโยงของปัจจัยต่างๆที่ทำให้เกิดปัญหา กระบวนการนี้เริ่มต้นด้วยการสำรวจปัญหาเพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในกิจกรรมที่จะทำอย่างแจ่มชัด

การเริ่มในกระบวนการดำเนินงานเพื่อนำไปสู่ความเป็นเมืองนำอยู่ มีคณะกรรมการประสานงานเพื่อให้เกิดการสำรวจพื้นที่ มีจุดเริ่มต้นอยู่ที่การพัฒนาพื้นที่หนองจองคำ เริ่มจากการสำรวจเส้นทางน้ำเข้า ออกของหนองจองคำเพื่อเป็นการทำความเข้าใจสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมกับการจัดทำแผนที่สายน้ำ เป็นแผนที่ทำมือในเบื้องต้นโดยชาวบ้าน กรสำรวจเส้นทางน้ำในครั้งนี้มีชาวบ้านร่วมด้วยหลายคนทั้งผู้หญิงและผู้ชาย โดยมีแก่ฝ่าย พาเดินเลาะป่าขึ้นไปตามทางน้ำ ทำให้มองเห็นสภาพที่เป็นจริงและเกิดความเข้าใจสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นกับหนองจองคำ

จากการที่ผู้หญิงได้มีโอกาสออกไปร่วมกับคณะสำรวจในครั้งนี้เป็นประสบการณ์ที่ทำให้ผู้หญิงได้เรียนรู้การทำงานร่วมกัน ตลอดจนรู้จักสภาพทางกายภาพของบ้านเมืองตนเอง ที่ผ่านมา

ชาวบ้านไม่เคยคิดที่จะทำการสำรวจปัญหาของตนเอง โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงเพราะคิดเรื่องของระบบการจัดการน้ำควรเป็นหน้าที่ของผู้ชายเพราะที่ผ่านมาในอดีตระบบการจัดการเหมืองฝายโดยชาวบ้านส่วนมากผู้ที่หน้าที่เป็นแก่ฝายจะเป็นผู้ชาย จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของผู้หญิงที่ใหญ่ที่อาศัยในเมืองแม่ฮ่องสอนที่ในอดีตแล้วผู้ชายส่วนใหญ่จะมีบทบาทหน้าที่ในการทำงานที่แตกต่างจากผู้หญิง เช่นการเข้าป่าเพื่อรับจ้างตัดไม้ การดูแลเหมืองฝาย ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนเพื่อดูแลบ้านและเด็กๆ เป็นหลัก การหาอาหารก็จะหาพืชผักที่มีอยู่ตามป่าและทุ่งนาใกล้ๆบ้าน การออกสำรวจพื้นที่เพื่อคุณภาพของสายน้ำ ที่มีระยะทางเพียง 5 กิโลเมตร จึงเป็นการช่วยเปิดโลกทัศน์ให้ผู้หญิงได้เข้าใจสถานะแวดล้อมที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การมีส่วนร่วมในครั้งนี้ทำให้ผู้หญิงได้เข้าใจในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อม การเป็นเมือง การท่องเที่ยวและเศรษฐกิจของเมืองแม่ฮ่องสอนซึ่งมีลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้คนในแม่ฮ่องสอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรน้ำ ในหนองจองคำ ที่ถูกแทรกแซงโดยรัฐใช้อำนาจในการเก็บกักน้ำเอาไว้บนเขาภายใต้ระบบชลประทานได้ก่อให้เกิดการจัดสรรน้ำที่ไม่เป็นธรรมต่อคนที่อยู่ปลายน้ำ ซึ่งก็คือหนองจองคำเพราะทำให้ปริมาณน้ำที่ไหลเข้าสู่หนองมีจำนวนน้อยลง การหมุนเวียนของน้ำไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศของหนอง ขณะเดียวกันหนองจองคำได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองเกิดเป็นชุมชนที่หนาแน่นบริเวณโดยรอบ มีการขายที่ดินและการอพยพแรงงานออกนอกภาค การเกษตรเข้าสู่ภาคการบริการมากขึ้น ทำให้หนองจองคำถูกละเลยไปในช่วงระยะเวลาหนึ่งจนเมื่อแนวนโยบายของรัฐได้กำหนดให้เมืองแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยว จึงเกิดการมองย้อนกลับมาเพื่อค้นหาทรัพยากรที่สำคัญของเมืองเพื่อสร้างจุดขายด้านการท่องเที่ยว ดังนั้นพื้นที่ของหนองจองคำจึงมีความหมายที่มากกว่า สถานที่ทางกายภาพที่มีความสวยงาม แต่กลับเป็นพื้นที่ของการทำให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้เกิดความเป็นธรรมและเสมอภาคกันทั้งภาครัฐ ภาคการเกษตรและภาคเมือง

การที่ชาวบ้านมีความเห็นว่า การจัดการน้ำมีความจำเป็นต้องทำทั้งระบบนั้นเพราะสภาพการทำงานของหน่วยงานที่ผ่านมาจะเป็นการทำงานที่มีลักษณะของการต่างคนต่างทำ ไม่มีประสานแผนงานเพื่อให้เกิดความร่วมมือและเกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการทำงานก่อให้เกิดการใช้

ทรัพยากรของรัฐซ้ำซ้อนกันในหลายหน่วย ประสบการณ์ของชาวบ้านต่อการทำงานของภาครัฐที่ผ่านมามีความสามารถเอื้อให้เกิดประโยชน์กับส่วนรวมมากเท่าที่ควรจะเป็น

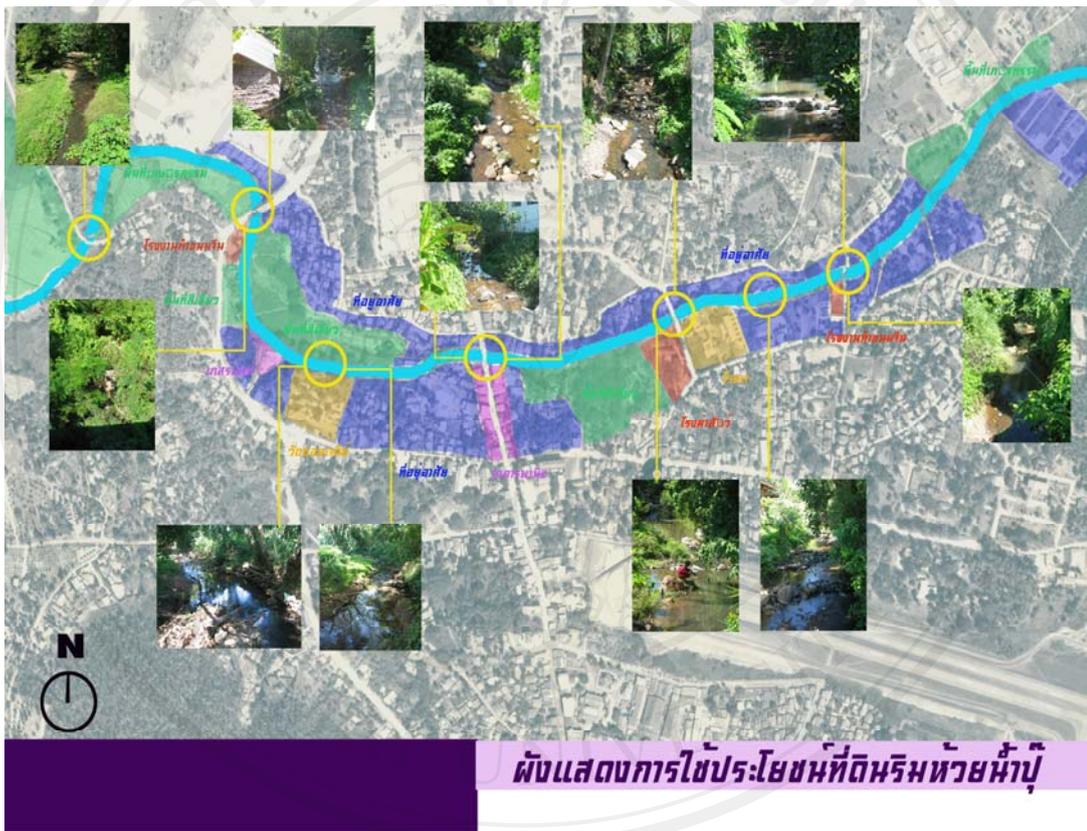
การสร้างกิจกรรมรักษาลำน้ำปู้เริ่มโดยการสำรวจความสำคัญของลำน้ำว่าเป็นลำน้ำที่สำคัญสายหนึ่งของเมืองแม่ฮ่องสอน โดยทำความเข้าใจว่าในอดีตลำน้ำปู้มีความใสสะอาด มีน้ำในปริมาณมากไหลแรงตลอดปี (เพราะได้น้ำจากลำน้ำส่อมมาช่วย) ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะใช้ในการอุปโภค บริโภค ใช้อาบ / เล่น ของเด็ก นำน้ำไปใช้ในทางการเกษตร เป็นแหล่งอาหารของชุมชน มีพืชที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ผักกูด เห็ด ท้อป่า และสัตว์ เช่น เขียดแลว และปลา และเป็นป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีความร่มรื่น ชุ่มชื้นตลอดปี สามารถใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านได้

การสำรวจปัญหาที่พบว่ามีน้ำ ในแม่น้ำมีปริมาณลดลงซึ่งเกิดจากสาเหตุของการตัดไม้ทำลายป่า และการสร้างสถานที่ราชการ (ศูนย์บำบัดและรักษาเยสพติดจังหวัดแม่ฮ่องสอน) ทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำลดน้อยลง ประกอบกับปัญหาน้ำเสียเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีการทิ้งขยะลงในแม่น้ำ และบ้านเรือนที่อยู่สองฝั่งมีการทิ้งน้ำเสียลงในลำน้ำ ในการสำรวจปัญหาทางกายภาพก็พบว่ามีกรรูก้าที่บริเวณ 2 ฝั่งลำน้ำ เนื่องจากไม่มีแนวเขต รวมไปถึงมีการสร้างฝายกั้นน้ำ เพื่อนำไปใช้ในการทำสวน, เก็บไว้เพื่อใช้ในบ่อเลี้ยงปลา, ใช้แช่พืชพันธุ์

จากการสำรวจปัญหาลำน้ำปู้ดังกล่าวทำให้คนเมืองแม่ฮ่องสอนเริ่มเห็นปัญหา และเริ่มพูดคุยเพื่อหาทางออก ร่วมกัน ปี 2546 จึงได้เกิด โครงการอาสาสมัครกู้สายน้ำขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากโรงพยาบาลศรีสังวาลย์ (กลุ่มงานเวชกรรมสังคม) และเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน โดยอาสาสมัครส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ข้างลำน้ำปู้ มีโครงสร้างคณะกรรมการทั้งหมด 35 คน กิจกรรมในช่วงนั้นจะเป็นการประชาสัมพันธ์ และรณรงค์ให้คนเมืองแม่ฮ่องสอนช่วยกันดูแลลำน้ำปู้

การทำงานร่วมกัน ในนามของอาสาสมัครกู้สายน้ำซึ่งเป็นตัวแทนจากทุกป๊อก และโรงพยาบาลศรีสังวาลย์ โดยจะทำการเชื่อมประสานกับชาวบ้านในเขตพื้นที่ลำน้ำทั้งหมด คือ ป๊อกดอนเจดีย์ ป๊อกปางลือ หมูบ้านชานเมือง และหมูบ้านนามะป็น ให้เข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาในครั้งนี้ ซึ่งได้มีการวางแผนการทำงาน โดยเน้นการสร้างเครือข่ายการรับรู้ปัญหาของลำน้ำและรณรงค์ให้คนในเมืองมีส่วนร่วมมากขึ้น

กิจกรรมฟื้นฟูลำน้ำปู้ได้ทำให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมในโครงการสามารถมองเห็นภาพรวมของการใช้ประโยชน์จากลำน้ำ ดังจะเห็นได้ว่ากิจกรรมนี้สามารถนำเอาแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศมาใช้เสนอเป็นภาพรวมที่ทำให้ชาวบ้านได้เห็นภาพรวมทั้งหมด รวมไปถึงว่ากิจกรรมนี้ได้ทำให้เกิดอาสาสมัครที่สนใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมของเมืองมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม

รูปที่ 7 ผังแสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินริมทิวน้ำปู้

การสร้างกิจกรรมอนุรักษ์พระธาตุคอกงมูซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญอีกอย่างของเมืองแม่ฮ่องสอน โดยการสำรวจปัญหาพบว่าพระธาตุเริ่มประสบปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนบนดอยคอกงมู เพื่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ และการบดบังของต้นไม้บริเวณทางเท้าที่ขึ้นสู่ดอยคอกงมู ทำให้ไม่ปลอดภัยต่อนักท่องเที่ยวและประชาชนที่ต้องการสักการะพระธาตุ

จากปัญหาเหล่านี้จึงทำให้เกิดการประชุมหรือเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยมี 4 หน่วยงานหลักที่เข้ามาสนับสนุนการทำงานของชุมชน คือ สำนักงานทรัพยากรจังหวัด, อำเภอเมือง, สภาวัฒนธรรมจังหวัด และเจ้าอาวาสวัดคอยกองมู โดยมีทีมชุมชนป๊อกกาดเก่าเป็นตัวแทนประสานงานหลัก จากสภาพปัญหาดังกล่าว จึงทำให้เกิดแผนกิจกรรม คือการอนุรักษ์พื้นที่ป่าบริเวณพระธาตุคอยกองมู โดยมีการบวชป่าและปลูกไม้ยืนต้น และที่สำคัญ ได้แก่การปักเขตแดนใหม่ โดยจะประสานงานกับป่าไม้และที่ดินจังหวัด หลังจากนั้นก็สร้างกิจกรรมการปรับภูมิทัศน์บริเวณรอบพระธาตุคอยกองมู

การบวชป่าและปลูกต้นไม้ได้รับความสนใจจากชาวบ้านไม่น้อย ดังที่มีการรวมพลังของประชาชนในชุมชนคอกเก่า พร้อมทั้งลูกเสือชาวบ้าน นักเรียนโรงเรียนห้องสอนศึกษา และเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ร่วมกันปลูกต้นไม้ราชพฤกษ์ ทางขึ้นพระธาตุคอยกองมู จำนวน 70 ต้น พื้นที่ประมาณ 3 ไร่ ผู้เข้าร่วมปลูกต้นไม้จำนวน 100 คน และหลังจากนั้นก็ร่วมกันจัดพิธีบวชป่าบริเวณทางขึ้นพระธาตุคอยกองมู

รูปที่ 8 รูปกิจกรรมพัฒนาคอกองมู

โครงการแก้ไขปัญหาคอกองมูที่อยู่อาศัยคนจนเมือง “โครงการบ้านมั่นคง” เป็นโครงการที่ถูกรรจจุไว้ใน 1 ใน 8 แผนงานข้างต้น โดยได้เริ่มดำเนินการเมื่อต้นปี 2548 โดยเจ้าหน้าที่กลุ่มเพื่อนร่วมงานเข้ามาชี้แจงทำความเข้าใจโครงการ พร้อมให้ชุมชนเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนผู้ที่เดือดร้อนในเรื่องที่อยู่อาศัย ซึ่งชุมชนที่พร้อมที่จะนำร่องก่อนคือป๊อกกาดเก่า โดยมีด้วยกัน 2 จุด คือ จุดหน้าวัดพระนอน และจุดหลังโรงเรียนเทศบาล มีจำนวนผู้เดือดร้อนทั้งหมด 53 หลังคาเรือน จุดหน้าวัดพระนอนมีจำนวน 17 หลังคาเรือน มีการปรับปรุงสาธารณูปโภคทำถนนและปรับสภาพพื้นที่บริเวณชุมชน ทำร่องระบายน้ำ ทำระบบบำบัดน้ำเสียรายหลังคาเรือน และปรับขยับเพื่อรื้อสร้าง

บ้านใหม่ จุดหลังโรงเรียนเทศบาล 36 หลังคาเรือน ทำการปรับปรุงถนนเข้าสู่ชุมชนและทำร่องระบายน้ำ

การดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยได้ทำให้การรวมตัวกันของชาวบ้านในชุมชนมีชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นรวมถึงว่าชาวบ้านในชุมชนมีความมั่นใจในเรื่องที่อยู่อาศัยของตนเอง / รู้สึกมั่นคงในการดำรงอยู่ในอนาคต และในกระบวนการทำงานคนในชุมชนมีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนให้คำปรึกษาและช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้นรวมทั้งได้ร่วมงานกันคนในเมืองที่อยู่นอกชุมชนด้วย

การสร้างกิจกรรมฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมไต อันเป็นงานที่มุ่งฟื้นฟูและส่งเสริมวัฒนธรรม การสร้างสรรค์เอกลักษณ์ของเมืองกิจกรรมดังกล่าวเป็นการทำงานร่วมกับภาคีหลายส่วนในระดับเมือง คือเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน สกวมแม่ฮ่องสอน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเครือข่ายชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอน โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรม ศูนย์ศิลปาชีพจังหวัดแม่ฮ่องสอน โรงเรียนห้องสอนศึกษา โรงเรียนเทศบาลแม่ฮ่องสอน โรงเรียนบ้านจองคำ วิทยาลัยการอาชีพนวมินทร์ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้และจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน กิจกรรมในช่วงแรกจึงเป็นเรื่องการประชุมเพื่อหาแนวทางและวางแผนการทำงานร่วมกัน โดย ได้มีการจัดเวทีสาธารณะเพื่อเปิดรับฟังความคิดเห็นในเรื่องการก่อตั้งสถานวัฒนธรรมและศูนย์การเรียนรู้หรือการจัดทำพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการแลกเปลี่ยนทุนเดิมจากเครือข่ายต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพองค์ความรู้อันจะนำไปเป็นแนวทางการดำเนินงาน และแผนการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้ของคนแม่ฮ่องสอนในอนาคตต่อไป

ภายหลังจากการพูดคุยกันในประเด็นของการฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม ก็พบว่าไม่สามารถจะทำได้อย่างมีประสิทธิภาพหากไม่ร่วมกันสร้างประวัติศาสตร์แม่ฮ่องสอนที่ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมอยู่ในอดีตของเมือง จึงจัดให้มีประชุมคณะทำงานฝ่ายงานด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อหารือเรื่องแนวทางการดำเนินงาน แนวทางเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ในช่วงแรก โดยสร้างกิจกรรมประมวลรวบรวมข้อมูลเอกสาร/ตำรา/หนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและเครื่องมือของใช้เก่าๆ และระดมภาพ เสียง สัมภาษณ์คำบอกเล่าของคนเฒ่าประกวคภาพวาดประวัติศาสตร์ “เมืองน่าอยู่ของฉัน” หรือ “แม่ฮ่องสอนของฉัน” ของนักเรียนโรงเรียนต่างๆ ในเมืองแม่ฮ่องสอน ที่สำคัญได้ร่วมกันทำให้เกิดเวทีคนเฒ่าเล่าขานตำนานเมืองแม่ฮ่องสอน ณ โห่ยกาคาด ชุมชนกาดเก่า

กระบวนการสร้างกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมได้ทำให้เกิดการพูดคุยถึงการสร้างพื้นที่สาธารณะที่ทำให้คนแม่ฮ่องสอนจะมีโอกาสมาร่วมกันมากที่สุดและได้ตกลงใจที่จะจัดสร้าง “ ถนนคนเดิน “ โดยส่วนเครือข่ายชุมชนเมืองได้มีการกำหนดวันขายสินค้าบนถนนคนเดิน 2 จุด คือ วันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ จะเปิดขายที่ลานวัฒนธรรม (เรือนจำเก่า) วันจันทร์ พุธ พฤหัส ขายจากสี่แยกไฟแดง ถนนไปเทศบาล

ต่อมา เครือข่ายชุมชนเมืองประชุมเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อมาวางระบบการบริหารจัดการ ในการจัดกิจกรรมถนนคนเดิน ผลการประชุมสรุปว่า คณะกรรมการชุดนี้ให้มาจากตัวแทนของทั้ง 6 ป๊อ ก ป๊อ ก ละ 3 คน โดยประธานป๊อ ก และประธาน อสม. เป็นคณะกรรมการ ซึ่งมีคณะกรรมการทั้งหมด 18 คน จนในท้ายที่สุดก็ได้จัดงานในวันที่ 26 ตุลาคม 2548 เปิดงานถนนคนเดิน ณ ลานวัฒนธรรมจุดที่จะจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ

กิจกรรมที่โครงการเมืองน่าอยู่ได้เข้าไปมีส่วนกระตุ้นได้แก่กิจกรรมการจัดกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ขยะเมืองแม่ฮ่องสอน เกิดขึ้นในเบื้องต้นจากที่ทางเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนได้นำชาวบ้านทั้ง 6 ป๊อ ก และเจ้าหน้าที่ รวมทั้งสิ้น 105 คน ไปทัศนศึกษาดูงาน เรื่องการจัดการขยะและงานอนุรักษ์เมืองเก่า ที่ จ.ลำพูน, อ.สามชุก จ.สุพรรณบุรี, จ.ระยอง และ จ.เชียงใหม่ โดยภายหลังจากการดูงาน ทางคณะกรรมการชุมชนทั้ง 6 ป๊อ ก ได้เขียนแผนเรื่องการจัดการขยะเสนอต่อเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนและโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ใน “แผนพัฒนาภูมิทัศน์และการจัดการขยะเมืองแม่ฮ่องสอน” (งบประมาณ 100,000 บาท) โดยทางโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ มีงบประมาณสนับสนุนให้ป๊อ ก ละ 10,000 บาท โดยเป็นการบูรณาการงบประมาณร่วมกับทางเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน เนื่องจากเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนมีแผนงานเรื่องการจัดการภายในป๊อ ก มีงบประมาณ 15,000 บาท แต่กระจายไว้ใน 3 ป๊อ ก ป๊อ ก ละ 5,000 บาท ซึ่งไม่ทั่วถึงทั้ง 6 ป๊อ ก ทางเทศบาลจึงประสานงานร่วมกับทางโครงการฯ ดำเนินการร่วมกัน โดยทางเทศบาลเป็นผู้ประสานงานหลักในพื้นที่ แผนงานเบื้องต้นที่ทุกป๊อ ก ทำร่วมกันคือการรับซื้อของเก่าจากครัวเรือน การให้ความรู้จากการคัดแยกขยะ และการจัดตั้งกองทุนขยะ เพื่อให้สวัสดิการแก่ผู้เข้าร่วม

การดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พบว่าผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งของการเป็นผู้นำและเป็นผู้ที่เข้าผลักดันกิจกรรมต่างๆอย่างเข้มแข็ง คณะกรรมการกลุ่มต่างๆล้วนแล้วแต่เป็นผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ อันได้แก่ คณะทำงานเพื่อการสำรวจสำมะโนครัวซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นอาสาสมัครผู้สูงอายุคณะทำงานจำนวน 35 คน มีผู้หญิงทั้งหมด

จำนวน 25 คน ที่เป็นกำลังสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการทำงานเพื่อดูแลน้ำให้สะอาดโดยใช้วันสำคัญๆเป็นวันพัฒนาลำน้ำ

ขณะที่คณะทำงานพัฒนาพระธาตุคอกงมู ที่มีแกนหลักในการทำงานคือประธานชุมชนที่เป็นผู้หญิงได้พยายามผลักดันให้มีการพัฒนาบริเวณโดยรอบพระธาตุเพราะถือเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญของเมือง ในที่ประชุมคณะทำงานเธอจะพูดเสมอว่า “พระธาตุเป็นที่ที่คนไตให้ความสำคัญและเป็นหน้าตาของเมืองใครมาก็ต้องมากราบไหว้ พวกเราต้องช่วยกันดูแลให้สะอาดและปลอดภัยสำหรับคนที่มากราบไหว้” โดยเริ่มดำเนินการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและรณรงค์ให้ประชาชนเข้าร่วมซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีทั้งจากหน่วยงานและชุมชน เป็นการแสดงให้เห็นถึงการยอมรับในบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะเป็นอย่างดี

รูปธรรมของโครงการแก้ไขปัญหาคืออยู่อาศัยคนจนเมือง “โครงการบ้านมั่นคง” มีคณะทำงานทั้งหมด 15 คนจากพื้นที่ที่มีปัญหา 2 จุดมีองค์ประกอบของคณะกรรมการที่เป็นทั้งผู้หญิงและผู้ชายในสัดส่วนแตกต่างกันคือ ผู้หญิงจำนวน 9 คน ผู้ชายจำนวน 6 คนแต่ความมุ่งมั่นตั้งใจในการผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาคือเรื่องที่อยู่อาศัยเป็นผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ที่มาเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง ขอมสละเวลาเท่าที่มีเพื่อสร้างรูปธรรมในการแก้ปัญหามิ่ว่าในบางครั้งจะพบกับความยุ่งยากของระเบียบขั้นตอนการปฏิบัติที่ยุ่งยากและไม่เอื้อให้ชาวบ้านได้แก้ปัญหาได้อย่างรวดเร็ว กลุ่มคณะกรรมการที่เป็นผู้หญิงเหล่านี้จะทำหน้าที่ในการติดตามความคืบหน้าอย่างสม่ำเสมอ

ผู้หญิงไม่ได้มีบทบาทในการผลักดันให้กิจกรรมต่างๆให้ดำเนินไปตามที่วางแผนกันไว้เท่านั้น พันธกิจที่สำคัญที่ผู้หญิงแม่ฮ่องสอนได้แบกรับและสามารถทำหน้าที่ตามบทบาทของตนได้ดียิ่งได้แก่ การประสานงานกับหน่วยงานรัฐ

การประสานงานกับหน่วยงานต่างๆเพื่อให้เกิดการทำกิจกรรมตามแผนงานที่กำหนดไว้ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆในจังหวัดที่เกี่ยวข้องทั้งนี้น่าจะมีเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือและสนับสนุนกระบวนการของชุมชนอย่างกว้างขวาง อย่างน้อย 2 ประการคือ ประการแรก การไปพบกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อชี้แจง ทำความเข้าใจให้เห็นถึงความสำคัญของการทำกิจกรรมในครั้งนี้แทนการส่งแต่จดหมายเชิญเพื่อเข้าร่วมประชุมหรือประการที่สอง กระแสเรื่องชุมชนเข้มแข็ง กำลังเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจจากสังคม ดังนั้นการ

ที่ชุมชนร่วมกับภาคีการพัฒนาที่หลากหลายในเมืองเริ่มมีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม หน่วยงานจึงขานรับและให้การสนับสนุน ประการที่สาม ท่าทีของกรรมการที่ประสานงานมี ลักษณะของการแสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานมากกว่าการมีท่าทีของการมาวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของหน่วยงานรัฐ ในการประสานกับหน่วยงาน พี่เทพิน แคนนำสำคัญมีความเห็นว่า

“ การจะให้หน่วยงานสนับสนุนการทำงานของเราชวบ้านเราควร จะไปพูดคุยทำความเข้าใจโดยตรง พร้อมกับการมีจดหมายเชิญ อย่างเป็นทางการ ไม่ควรส่งแต่จดหมายอย่างเดียวเพราะหน่วยงาน จะไม่รู้ว่าเป็นใคร ไปคุยกันจะได้รู้จักกันมากขึ้น”

การคิดกิจกรรมต่างๆบนพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านถือว่าเป็นหน้าตาของเมือง เป็นการ เรียนรู้การทำงานในระดับที่เหนือกว่าความเป็นปึกแผ่นเพราะต้องมีการประสานงานกับหน่วยงาน ต่างๆที่เกี่ยวข้อง มากกว่าเทศบาลหน่วยงานที่ชาวบ้านคุ้นเคยที่สุด หากต้องมีการประสานกับ ผู้ว่า ราชการจังหวัด กรมชลประทาน ทรัพยากรจังหวัด กรมประมง และอีกหลายหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง จากบทเรียนของการที่ต้องทำงานประสานกับหน่วยงานรัฐเหล่านี้ มิได้ทำให้ชาวบ้าน ได้รับรู้แค่ขั้นตอนของการติดต่อประสานงานเท่านั้น แต่ได้สร้างความตระหนักถึงความด้อยอำนาจ ของชาวบ้านในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการรักษาสาธารณะสมบัติของเมือง และเริ่มมีมุมมองที่ คิดถึงสิทธิชุมชนในการจัดการพื้นที่สาธารณะที่เป็นสมบัติของชุมชนได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องผ่าน รัฐ เป็นต้น ในเรื่องของการประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ บทบาทที่สำคัญในเรื่องนี้คือคุณ เทพินทร์ ที่ทำหน้าที่จนเป็นที่ยอมรับและรู้จักของหน่วยงานต่างๆในจังหวัด ทั้งนี้เป็นการ เป็นผู้นำชุมชนในปีก่อนกาลเก่า ทำให้เธอมีประสบการณ์ในการติดต่อกับหน่วยงานและรู้จัก ช่องทางที่จะประสานงาน เธอจึงใช้ช่องทางนี้ให้เกิดประโยชน์ต่องานที่ชาวบ้านร่วมกัน

แม้ว่าผู้หญิงกลุ่มผู้นำจะมีบทบาทในการสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆดังกล่าวข้างต้น การ เข้าร่วมกิจกรรมที่สร้างขึ้นมาก็มีผู้หญิงอีกจำนวนมากที่เข้าร่วมในหน้าที่แบบเดิมได้แก่การ ทำอาหารผู้หญิงยังมีบทบาทเรื่องของการอาหารการกิน ในการเลี้ยงดูผู้คนในงานเป็นเรื่องของผู้หญิง ในโรงครัวของวัดจึงเป็นการรวมตัวกันของผู้มีฝีมือในการปรุงอาหารของเมือง ที่มาช่วยกันผลิต อาหารเพื่อเลี้ยงคนจำนวนมาก บทบาทของผู้หญิงในเรื่องนี้ได้ขยายจากครัวเรือนออกสู่พื้นที่ที่ ทั้ง สังคม เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมในอาหารการกินที่ผู้หญิงมีอยู่และสามารถใช้ให้เกิด ประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เหตุที่ถือเอารูปแบบการผลิตอาหาร หรือ

บางครั้งเรียกว่าวิถีการผลิต เป็นสาระสำคัญในการบ่งชี้วิถีพัฒนาการทางสังคม- วัฒนธรรมของมนุษย์ เกิดจากข้อเท็จจริงง่ายๆว่า มนุษย์ในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิต จำเป็นต้องกินอาหาร มิเช่นนั้นจะไม่สามารถมีชีวิตรอดและทำกิจกรรมอื่นๆได้ จึงกล่าวได้ว่า กิจกรรมพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของชีวิตทางสังคมของมนุษย์คือการเสาะแสวงหาอาหารหรือผลิตอาหาร และปัจจัยพื้นฐานอื่นๆที่จำเป็นต่อการมีชีวิตรอดนั่นเอง (ฉลาดชาย, 2545.5) ผู้หญิงจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับอาหารการกิน แม้รูปแบบของอาหารจะเปลี่ยนไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น เมื่อมีการประชุมทุกครั้งจะต้องมีการเตรียมอาหารว่างในรูปแบบต่างๆเหล่านี้ ผู้หญิงก็ยังรับบทบาทหน้าที่ในการจัดการเรื่องเหล่านี้เช่นเดิม

บทบาทที่สำคัญอีกประการของผู้หญิงในโครงการเมืองน่าอยู่ คือเรื่องของการจัดการด้านงบประมาณ เนื่องจากแนวทางการทำงานของโครงการเมืองน่าอยู่ที่ต้องการเสริมอำนาจให้กับชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการเมือง งบประมาณจึงเป็นเรื่องสำคัญอีกประการที่ทางโครงการได้ให้อำนาจกับชุมชนในการบริหารจัดการด้านการเงินด้วยตนเอง ผู้หญิงในฐานะที่มีประสบการณ์ในการจัดการเรื่องเงินๆทองๆทั้งในครอบครัวและการค้าขายตลอดจนประสบการณ์จากการจัดการกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน เป็นฐานความรู้ความสามารถที่อยู่แล้วและสามารถนำมาใช้กับการบริหารจัดการเงินของโครงการได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่น การใช้งบประมาณอย่างประหยัดเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีประโยชน์สูงสุด และยังสามารถแสวงหาทุนจากหน่วยงานอื่นเข้ามาสมทบการทำงานของชาวบ้านได้ มีระบบของการตรวจสอบงบประมาณที่มีความโปร่งใสและพร้อมให้มีการตรวจสอบได้ตลอดเวลาด้วยวิธีการประชุมร่วมกับภาคีพัฒนาเมืองอื่นๆและแสดงบัญชีการใช้จ่ายได้ในที่ประชุมอย่างถูกต้องตรงไปตรงมา จากความสามารถในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพนี้ ได้สร้างการปรับเปลี่ยนมุมมองในการทำงานพัฒนาของชาวบ้านว่าสามารถเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองได้

อาจกล่าวได้ว่า โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้สร้างพื้นที่ใหม่ๆให้กับผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นของตนและมีโอกาสได้แสดงความสามารถในหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็นการร่วมกับผู้ชายในการสำรวจสภาพพื้นที่ของหนองจองคำ การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานตลอดจนรณรงค์กับสังคมให้เห็นความสำคัญของสมัชชาสาธารณะของเมือง การบริหารจัดการด้านงบประมาณ และการจัดการด้านอาหารการกิน ที่สำคัญการแสดงออกอย่างเข้มแข็งและความมีประสิทธิภาพของงาน ได้สร้างการยอมรับให้กับสังคมในความสามารถของพวกเขา อย่างไรก็ตามบทบาทการแสดงออกของพวกเขาได้สร้างความรู้ความเข้าใจทางสังคม

ให้กับพวกเธอผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน และก่อให้เกิดรูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถเรียนรู้และลดทอนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในบางเรื่องระหว่างผู้หญิงและผู้ชายลงได้ตามบริบทและสถานการณ์นั้นๆ ทั้งนี้การสร้างพื้นที่เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างหญิง ชายจึงมีความจำเป็นและต้องมีการทำงานอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการของการสรุปทบทวน ทบทวนและย้อนมองสิ่งที่ผ่านมาเพื่อสร้างกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงทางความคิดให้เกิดขึ้นต่อไป

โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ เป็นโครงการที่ทำงานสนับสนุนให้ผู้หญิงได้มีบทบาทมากขึ้นในกระบวนการพัฒนาผ่านการทำกิจกรรมต่างๆที่มีความหลากหลาย เช่นการร่วมกันดูแลหนองจอกคำ ลำน้ำปู้ พระธาตุคอกยงมู และอื่นๆ ด้วยกระบวนการที่สนับสนุนให้ผู้หญิงได้มีส่วนร่วมในการทำงาน มีการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำให้ผู้หญิงมีความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆตลอดจนนำไปสู่การประสานกันเป็นเครือข่ายกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้หญิงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงตัวเองจากการเป็นแรงงานรับจ้างในระบบเศรษฐกิจที่รัฐและความต้องการของการท่องเที่ยวเป็นผู้กำหนด มาสู่การเป็นผู้กำหนดการเปลี่ยนแปลงการทำความเข้าใจสภาพของปัญหาจริงที่ปรากฏนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่องจากสิ่งแวดล้อมสุวรรณภูมิและการทำมาหากิน เป็นการเปลี่ยนแปลงความหมายของผู้หญิง พื้นที่และการพัฒนาเมือง ที่โครงการพัฒนาทำหน้าที่เปิดพื้นที่ให้ เพื่อทำความเข้าใจการอธิบายความหมายใหม่ของผู้หญิงซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป